

NASELITEV SLOVANOV V VZHODNIH ALPAH IN VPRAŠANJE KONTINUITETE

BOGO GRAFENAUER

Univerza, Ljubljana

O naselitvi Slovanov v Vzhodne Alpe in zgornje Posavje nimamo neposrednih sodobnih virov. Vendar so se ohranili v ostankih sinodalnih zapisnikov oglejskega patriarhata viri, po katerih je mogoče ob koncu 6. stoletja spremljati razpadanje antične cerkvene organizacije v teh krajih in posredno — po času propada posameznih škofij — sklepati tudi o napredovanju Slovanov, ki je bilo temelj tega propadanja. Podobnega pomena so sporočila poznejših virov o prvih bojih Slovanov proti Langobardom in Bavarcem na zahodni meji zgodnjerednjeveškega slovenskega ozemlja v Istri, v Posočju in ob zgornji Dravi. Ti podatki omogočajo sklepanje, kdaj je slovanski val v glavnem že prekril ozemlje vzhodno od področja bojev in tako posredno kažejo zaključek poglobitnega slovanskega naselitvenega vala v Vzhodne Alpe in zgornje Posavje.

Poleg pisem papeža Gregorja Velikega je najpomembnejši vir s podatki te vrste *Historia Langobardorum* Pavla Diakona¹ iz konca 8. stoletja. Mnenje, da bi se prva dva podatka te vrste, v HL IV, c. 7 in 10, nanašala na boje med Slovani in Bavarci ob Donavi in ne ob zgornji Dravi, je brez dvoma neutemeljena domislica.² Kratka Pavlova sporočila o bavarsko-slovanskem bojevanju izvirajo od starejšega vira iz južne Tirolske in so po svoji vsebini celo bolj zanesljiva kakor mnogokje z legendami in pripovedkami pomešano pripovedovanje o starejši zgodovini njegovih rojakov, Langobardov (zlasti onih v Furlaniji).

Spričo te zadrege s pisanimi viri je le toliko večji pomen toponomastike in filološke analize jezikovnega razvoja alpskih Slovanov, kar nam kot rezultat zgodovinskega razvoja prav tako omogoča posredno sklepanje na zgodovinski temelj svojega postanka. V teh raziskovanjih je v zadnjem času zrastel tudi pomen arheoloških virov (z analizo karantanske kulture in razlikovanjem več tipov grobnih celot v njenem okviru). Obe ti dve skupini virov opozarjata na podoben zgodovinski

¹ Pauli Diaconi *Historia Langobardorum* (HL), ed. G. Waitz, MGH, SS in usum scholarum, Hannoverae 1878; o avtorju gl. Wattenbach-Levison, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter*, II. Heft, Weimar 1953, 211—224.

² Prim. L. Havlik, *Stafi Slované u rakouském Podunají v době od 6. do 12. stoletja*, *Rozpravy ČAV*, roč. 73/9, 1963, 14, 59 sl., in *Velká Morava a středoevropská Slované*, Praha 1964, 175 (na obeh mestih brez konkretne argumentacije).

pojavnost — namreč na dejstvo, da je ob naseljevanju Slovanov v Vzhodnih Alpah potrebno upoštevati dve naselitveni bazi: severno in vzhodno, tj. zahodno- in južnoslovansko.

V našem zgodovinopisju začenja znanstveno raziskovanje teh vprašanj konec prejšnjega stoletja z deli Franca Kosa,³ ki še do danes niso izgubila svoje vrednosti, čeprav je njihovo težišče le na kritičnem ugotavljanju dejstev s pomočjo podatkov pisanih virov. Problemsko preiskovanje je doživelo prelom z znanstvenim delom Ljudmila Hauptmanna,⁴ ki je razširil uporabljene vire na topomastiko in značilnosti jezikovnega razvoja. Temeljna dela o teh vprašanjih so danes razprave Milka Kosa (po 2 o zahodni in severni mejni pokrajini),⁵ ki sem jih delno skušal dopolniti sam, deloma v širšem okviru naseljevanja Južnih Slovanov⁶ in deloma v zvezi z nekaterimi širšimi vprašanji domačega razvoja (etnična struktura, Karantanija ipd.).⁷ Za jezikovni razvoj so temeljna dela Frana Ramovša in Franceta Bezlaja ter dialektološke raziskave Tineta Logarja,⁸ medtem ko je arheološko gradivo doslej najpopolneje obdelano v še neobjavljeni disertaciji Paole Korošec (obranjeni 1968 na filozofski fakulteti v Ljubljani).⁹

S tem prehajamo k sami zgodovinski problematiki. Pred prihodom Slovanov v srednje Podonavje in Vzhodne Alpe je bilo področje poznějšíh Karantancev sredi 6. stoletja razdeljeno najprej med tremi, nato med dvema državama. Bizanc, ki je v dvajset let trajajoči vojni

³ Fr. Kos, Kdaj so Slovenci prišli v svojo sedanjo domovino, IMK 6, 1896, 19—34, 49—61, 85—103; Oglejski in gradeški škofje v začetku srednjega veka, prav tam, 149—166, 189—216; Prvi nastop Slovencev v zgodovini, IMK 11, 1901, 105—141; Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku I, Ljubljana 1902, IX—XXXVII (poslej Gradivo).

⁴ Lj. Hauptmann, Politische Umwälzungen unter den Slowenen vom Ende d. 6. Jahrhundert bis zur Mitte d. 9., MIÖG 36, 1915, 229—287; Les rapports des Byzantins avec les Slaves et les Avars pendant la seconde moitié du VIe siècle, Byzantion 4, 1929, 137—170 (o pomenu njegovega dela gl. B. Grafenauer, Ljudmil Hauptmann, Letopis SAZU 19, 1968, Ljubljana 1969, 51—62).

⁵ M. Kos, K postanku slovenske zapadne meje, Razprave ZDHV 5/6, 1930, 336—375; O starejši slovenski kolonizaciji v Istri, Razprave SAZU, razr. za zgodov. in družb. vede, I, 1950, 53—82; Slovenska naselitev na Koroškem, GV 8, 1932, 101—142; Slovenska naselitev na Koroškem, Koroški zbornik, Ljubljana 1946, 43—75.

⁶ B. Grafenauer, Nekaj vprašanj iz dobe naseljevanja južnih Slovanov, ZČ 4, 1950, 23—126; Razmerje med Slovani in Obri do obleganja Carigrada (626) in njegove gospodarsko-družbene podlage, ZČ 9, 1955, 145—153; Slovanski naselitveni valovi na Balkanski polotok, ZČ 18, 1964, 219—227; Etnična struktura in zgodovinski pomen jugoslovanskih narodov v srednjem veku, ZČ 19/20, 1965—1966, 103—114, in 21, 1967, 7—48.

⁷ B. Grafenauer, Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev, Dela SAZU, Ljubljana 1952; Hrvati u Karantaniji, HZb 11/12, 1958—1959, 207—231; Zgodovina slovenskega naroda I², Ljubljana 1964.

⁸ Fr. Ramovš, Kratka zgodovina slovenskega jezika I, Ljubljana 1936; Fr. Bezlaj, Jezikovne priče slovenske etnogeneze, v knjigi Eseji o slovenskem jeziku, Ljubljana 1967, 73—184; T. Logar, Dialektizacija slovenskega jezika, Jezik in slovstvo 6, 1960/61, 119—122.

⁹ P. Korošec, Zgodnjesrednjeveška arheološka slika karantanskih Slovanov, Ljubljana 1967 (tipkopis na filozofski fakulteti in v NUK v Ljubljani). — Pri vseh zgornjih opombah sem se omejil le na glavna domača dela, v katerih je pa navedena vsa poglobljena nadaljnja literatura.

iztrgal Italijo iz rok Ostrogotov (535—553), je gospodoval v pokrajini Venetia (z Istro in Posočjem), po letu 561 pa se je oprl na bizantinsko Italijo tudi Noricum Mediterraneum (ob zgornji Dravi in zgornji Muri), ki so si ga med bizantinsko-gotsko vojsko okrog 540 začasno podvrgli Franki s prodorom prek Brennerja na jug; šele 561 je Bizanc zavzel tudi pokrajino južno od Brennerja, nato pa tudi Norik, čigar zveza s Franki je bila z bizantinsko osvojitvijo južne Tirolske presekana. Panonija z zgornjim Posavjem kakor tudi s področjem »mesto Norik« (področje Poetovia in Celeje)¹⁰ je po 540 in pred 548 (s tradicionalnim, danes spornim točnim datiranjem v leto 546)¹¹ pripadla Langobardom; poklonil jim je to ozemlje Justinijan za podporo zoper Ostrogoth (in s tem tudi zoper frankovske načrte o prodoru v Panonijo in na vzhod). Težišče Langobardov je seveda v Panoniji (po Prokopiju »tostran reke Donave, nedaleč od Gepidov«, njihovi vpadi v Ilirik in Dalmacijo pa segajo do Epidamna!; s tem opisom se strinjajo tudi glavne langobardske arheološke najdbe tega časa v trikotniku, ki mu stranice sestavljajo: črta od Dunaja mimo zahodnega Blatenskega jezera do Pečuha ter tako odrezana oba kraka Donave v Panoniji).¹² Čeprav pričajo najdbe na Gorenjskem in ob spodnji Krki tudi o skupini Langobardov v zgornjem Posavju, je brez dvoma povsem neutemeljena hipoteza, ki po teh v celotnem okviru postranskih najdbah skuša prestaviti središče langobardskega plemena v eno od manjših langobardskih najdišč na Gorjancih, prav na od Gepidov najbolj oddaljenem obmejnem ozemlju.¹³

S propadom Gepidov v jugovzhodnem delu Panonske kotline in z naselitvijo Obrov na tem ozemlju je prišlo 567 do prve bistvene spremembe v tem položaju; leta 568 je sledila druga, ko so se Langobardi podali iz Panonije v Italijo, kjer so najprej stopili na »*civitates vel potius castris Foroianis terminos*« in torej vdrli v Italijo brez dvoma po stari in pri podobnih vpadih najbolj uporabljani poti skozi »*largius patentem et planissimum ingressum*« v Vipavski dolini, ki so ga takoj po osvojitvi

¹⁰ Za spore o razlagi izraza »Norikó pólei« pri Prokopiju (Gradivo I, št. 36) gl. R. Egger, *Civitas Noricum* [1929!], ponat. v *Römische Antike und frühes Christentum I*, Klagenfurt 1962, 116—122; B. Grafenauer, *Ustoličevanje*, 418 do 420, in *HZb* 11/12, 1957—1958, 317; *Stj. Antoljak Zbornik radova Vizantol. instituta* 4, 1956, 45—61 (oc. v *Byzantinische Zeitschr.* 50, 1957, 403).

¹¹ Prehod v Panonijo spada vsekakor v dobo vladanja Audoina, ki je prevzel oblast najprej kot regent namesto mladoletnega Waltharija po Wakovi smrti (539), čez sedem let pa po Waltharijevi smrti (546) postal kralj; prav tako pa je nedvomen terminus post quem non, ki ga določa uvrščanje Ildegisovega pohoda v Italijo pri Prokopiju v dogodke leta 548/49 (Gradivo I, št. 42). Argumentacija za tradicionalno datiranje gl. pri E. Klebel, *Langobarden, Bajuwaren, Slawen, Mitteilungen der Anthropol. Gesellsch. in Wien* 69, 1939, 41—60, pridržke pa izraža J. Werner, *Die Langobarden in Pannonien*, A. Textteil, München 1962, 9—15, ki se mu zde arheološki sledovi v Panoniji premočni za le 22 let trajajoče langobardsko bivanje v tej pokrajini.

¹² Opis položaja pri Prokopiju, *De bello Gothico* III 33, Gradivo I, št. 36; karta najdišč J. Werner, n. d., B. Tafelteil, ter *Die Herkunft der Bajuwaren und der »östlich-merowingische« Reihengräberkreis*, v *Aus Bayerns Frühzeit, Schriftenreihe zur Bayerischen Landesgeschichte* 62, 1962, 233—237.

¹³ Gl. Pirkovičev prispevek na tem posvetovanju, ki — po mojem povsem neutemeljeno — zastopa stališče, ki ga ni mogoče združiti niti s pisanimi viri niti s celotno množico langobardskih arheoloških ostalin.

Langobardi sami skušali zapahnniti z vojvodstvom prav v Čedadu (HL II c. 9; tudi teorije, ki skušajo prestaviti ta vhod v dolino dolenske Krke, očitno neutemeljeno predstavljajo v drugačne zveze posameznosti, iztrgane iz vsega konteksta tega sporočila).¹⁴ Čeprav so Langobardi zavzeli v Noriku in zgornjem Posavju kot tudi arheološke najdbe v Kranju in na Bledu (morda tudi ob spodnji Krki — prav v naslednjih dveh desetletjih bi bila razumljiva obramba na Gorjancih!), da ta sprememba kljub zlomu bizantinske oblasti v severni Italiji (razen v Istri) ni pomenila neposrednega propada starega prebivalstva in ostankov poznoantičnega življenja v pokrajinah vzhodno in severovzhodno od Furlanske ravnine. Nekdaj so sicer res povezovali prihod Slovanov v Vzhodne Alpe prav z letom 568. Po današnjem mnenju pa je bilo to napačno v dveh pogledih: začetek slovanskega širjenja v Vzhodne Alpe je starejši, pglavitni naseljevalni val Slovanov pa je poldrugo do dve desetletji mlajši od langobardskega odhoda v Italijo.

Prvi prodor Slovanov v severna področja Panonske kotline (vsekakor tudi skozi Moravska vrata) spada vsekakor že v prvo polovico 6. stoletja. Slovansko prisotnost v Panonski kotlini severno od Donave, v sosedstvu Langobardov in Gepidov dokazuje posebej Prokopijevo sporočilo o Ildegisu, članu langobardske kraljevske dinastije, ki je konec Vakove vlade (t. j. pred 539) pobegnil k Slovanom.¹⁵ Takšnega geografskega položaja Slovanov ne dokazuje le Ildegisovo poseganje (na čelu pretežno slovanske vojske) v vojno med Gepidi in Langobardi (na strani prvih, leta 547), marveč zlasti njegov pohod iz slovanskega področja leta 548/49 v severno Italijo, z namenom da pomaga Ostrogotom; kljub zmagi nad bizantinskim oddelkom se je vrnil k Slovanom severno od Donave (»je prešel čez Donavo in se vnovič vrnil med Slovane«). Spričo tedanjega geografskopoličnega položaja je namreč mogel Ildegis v Italijo edino skozi tedaj frankovski Norik, kar kaže na naselitev Slovanov severno od Donave na današnjih Moravski in Slovaški. Ta razlaga se ne opira le na tedanje bizantinsko-frankovsko in langobardsko-frankovsko sovraštvo, marveč je mogoče tudi Ildegisov povratek kljub zmagi pametno razložiti le v luči zloma frankovskih načrtov o protibizantinski koaliciji po letu 548, tj. po smrti kralja Theodeberta.¹⁶

¹⁴ Pauli D. HL II, 8 in 9; zoper drugačna Pirkovičeva stališča se sklicujem kar na C. G. Mora, *Pohod kralja Alboina*, *Kronika* 17, 1969, 9—14 (seveda pa z rezervo, da mi velikonočni ponedeljek nikakor ne velja za zagotovljeni datum začetka langobardskega pohoda: preveč me pri srednjeveškem biblijskem načinu mišljenja spominja na datum židovskega odhoda iz Egipta, prav tako na dan po »pashi«!).

¹⁵ Prokopij BG III 35; *Gradivo* I, št. 42; Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije I, 1955, 38 sl. (utemeljevanje datiranja v leto 549, vendar z odprtim vprašanjem, ali ni pri Prokopiju uvrščeno vse poročilo o Ildegisu glede na zadnji dogodek — pohod v Italijo; v tem primeru lahko spada ta dogodek tudi v konec leta 548).

¹⁶ Pot prek Balkanskega polotoka je v tem času zapirala bizantinska vojska (Prokopij BG III 34, IV 27); za frankovske načrte gl. Agathias I 4, *Gradivo* I, št. 44, poleg tega pa G. Löhlein, *Die Alpen- und Italienpolitik der Merowinger im VI. Jhdt.*, 1932, 5—50; Lj. Hauptmann, *Byzantion* 4, 1929, 145; B. Grafenauer, *ZČ* 4, 1950, 39 sl., in *Ustoličevanje*, 415—421.

Prav s področja teh Slovanov tj. iz zahodnoslovanske jezikovne baze, je prihajal po pričevanju razvoja slovanskega jezika prvi, in sicer starejši kolonizacijski tok, ki je v zvezi s poznejšim kolonizacijskim razvojem prodril na jug vse do Posočja in zgornjega Posavja, brez dvoma pa je bil intenzivno udeležen pri naseljevanju vsega karantanskega prostora v Alpah. Fran Ramovš (z njim je glede teorije o dveh izhodiščih slovanskega naseljevanja Vzhodnih Alp soglasen tudi Tine Logar) namreč razlaga na ta način nekatere pojave, s katerimi se slovenski jezik razlikuje od zahodnojužnoslovanskega in povezuje s severnimi zahodnoslovanskimi jeziki (konsonantna skupina -dl- namesto -l-, npr. vidle-vile, sedlo-selo, jedlovo, padla-pala in pod.; instrumental sing. ženskih imen na -a »z ženo« namesto »ženojom-ženom«; prva razlika je danes ohranjena le kot dialektični ostanek, zlasti v Ziljski dolini, druga je splošna in književna). V zadnjem času je dobila ta teza močno podporo tudi z rezultati Bezlajeve analize toponomastike (celo z izrečno trditvijo, »da je slovenska jezikovna podlaga v bistvu jezik severnoslovanskega tipa, ki se je že od prvih začetkov dalje razvijal pod trajnim jugoslovanskim vplivom«).¹⁷

Hauptmann je s pomočjo študija geografske razporeditve slovanskih in neslovanskih toponomastičnih sledov na Zgornjem Avstrijskem vzhodno od naravnega praga Hausruck—Donaugebirge—Češki les ugotovil okrog 300 slovanskih toponimov na ozemlju stare kolonizacije, pomešanih s sledovi staroselcev; pri toponomastičnih sledovih bavarskih kolonistov gre večinoma za koloniste 9.—11. stoletja (to potrjujejo tudi stilne značilnosti njihovega socialnega položaja, ker gre večinoma za polsvobodnjake na pretežno kraljevski zemlji). Področje z močnimi slovanskimi toponomastičnimi sledovi je presekano v dva dela z ozkim klinom bavarske kolonizacije od Grieskirchna do Aniže. Na Zgornjem Avstrijskem zahodno od omenjenega naravnega praga je 623 nemških toponimov, značilnih za kolonizacijo do 9. stoletja, 780 pa značilnih za kolonizacijo od 9. stoletja naprej; v vzhodnem področju je to razmerje 127 : 1232. Na tej podlagi je ugotovil Hauptmann: slovanska kolonizacija na vzhodnem področju je starejša od bavarske; ko so prišli Bavarci, je njihov kolonizacijski tok najprej prebil ozek klin proti vzhodu, šele potem pa so se širili naprej po pokrajini.¹⁸ Takšno naravo slovanske naselitve potrjuje v tem predelu tudi sploh najstarejša omemba župana pri Slovanih (jopan, qui vocatur Physso, 777 v darovnici samostana v Kremsmünstru),¹⁹ ker opozarja, da Slovani tod niso bili naseljeni le posamič v okviru zemljiškogospoke kolonizacije, marveč povezano v domačih organizacijskih skupinah in pred nastankom zemljiških gospostev.

Ker se je glavni slovanski val v Vzhodne Alpe srečal že v 90-ih letih 6. stoletja z Bavarci globoko na jugu ob Zgornji Dravi in ker je

¹⁷ Fr. Ramovš, *Kratka zgodovina I*, 47—50, 83—95, *Historična gramatika II*, 1924, 191—207, in *ČJKZ 2*, 1920, 100—109; Fr. Bezlaj, n. d. 102—111, 122.

¹⁸ Strnad, *Die Freien Leute in der Riedmark*, *Archiv f. österr. Gesch.* 104, 1915, 455—681; K. Schiffmann, *Das Land ob der Enns*, 1922, 45—186 za Bavarce, 187—246 za Slovane; Lj. Hauptmann, *Byzantion 4*, 1929, 162—165.

¹⁹ *Gradivo I*, št. 256; B. Grafenauer, *Ustoličevanje*, 486—492; S. Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1961, 52—54, 60 ss, 99 ss, in *Rechtsgeschichte der Slowenen*, Graz 1968, 54—58.

prva bavarska ekspanzija zajela okr. 540 brez dvoma najprej področje bavarske visoke planote v neposrednem sosedstvu Zgornje Avstrije, sklepa Hauptmann, da mora biti slovanska kolonizacija vzhodnega dela Zgornje Avstrije starejša od glavnega slovanskega vala v notranjost Vzhodnih Alp. Situacija, kakršno kaže študij toponomastike, je mogla nastati le še sredi 6. stoletja, okrog 550, neposredno potem, ko je langobardski prehod v Panonijo južno od Donave odprl slovanskim kolonizacijskim tokovom južni del Moravskih vrat.

Kljub trditvam (npr. E. Kranzmayerja),²⁰ da naj bi slovanska kolonizacija nikdar ne zajemala doline Donave od Traune do okolice Dunaja, jo je raziskovanje potrdilo celo z novimi dokazi. Sam Kranzmayer je ugotovil (v neobjavljenem predavanju, ciklostil 1960),²¹ da imajo pritoki Donave med Melkom na zahodu in Mödlingom pri Dunaju imena slovanskega izvora; zahodno od Melka do Traune imajo imena iz antike, prevzeta po Nemcih, njihovi pritoki imajo imena slovanskega izvora, hribovski potoki pa pristna nemška imena. Vzhodno od Dunaja pa so, nasprotno, pritoki Donave imenovani s tremi pristnimi starovisokonemškimi imeni (Schwechanta, Litacha, Fischacha). Ker poleg tega izvirata imeni Melk in Mödling od slovanskega »mediloha«=meja, je jasno, da kaže to stanje tri različne stopnje kolonizacijskega razvoja, pri katerih so sodelovali Slovani pred Nemci v prvem in drugem področju, Nemci brez starejše slovanske udeležbe pa le v tretjem, ki so ga po Karlovi zmagi zapustili Obri. Vse to se povsem strinja tudi z arheološkimi najdbami, po katerih je glede kontinuitete v materialni kulturi zelo ostra razlika prav med ozemljem vzhodno in zahodno od Aniže — po ugotovitvah Vettera in Kloiberja v drugi polovici 6. stoletja v vzhodnem področju ostanki antike povsem prenehajo.

Čeprav je bil ta začetek slovanske kolonizacije v Vzhodnih Alpah omejen le na majhen del Donavske doline, so bila vendar s tem odprta vrata slovanskemu kolonizacijskemu toku s severa tudi v notranjost Vzhodnih Alp. Na njegovo širjenje kažejo že omenjeni jezikovni pojavi, očitno pa tudi »hrvatski« toponimi, katerih smer in razporeditev v alpskih predelih gotovo kaže povezanost s severnim kolonizacijskim tokom, v katerega okviru je tudi »Bela in Velika Hrvatska« ob zgornji Visli kot njihovo izhodišče; to pričevanje potrjujejo tudi toponomastični sledovi Dudlebov, ki so podobnega zgodovinskega izvora.²² Tudi ti sledovi potrjujejo velik obseg ozemlja, ki ga je v Vzhodnih Alpah zajel severni tok (težišče toponimov je sicer ob zgornji Muri in v srednjem delu Koroške, toda najjužnejši primeri sežejo do Konjic na Štajerskem in do Ribnice v Posavju). Prav napredovanje tega toka (morda tudi prek Pa-

²⁰ E. Kranzmayer, Ortsnamenbuch von Kärnten I, Klagenfurt 1956, 104 do 120; prim. na tej podlagi kartografsko podobo v Krallert-Kuhn-Schwarz, Atlas zur Geschichte der deutschen Ostsiedlung, 1958, zemlj. 2 (Die bairische Ost-siedlung bis zum 14. Jahrhundert).

²¹ Ciklostil predavanja iz leta 1958 na simpoziju v Linzu, ki je obravnaval »zgodovino avstrijskih pokrajin ob Donavi v zgodnjem srednjem veku«; ciklostil je posredoval prof. Kosu in meni prof. dr. H. Ludat, Giessen.

²² Gl. moj zemljevid z vrisanimi »hrvaškimi« krajevnimi imeni v HZb 11/12, 1957—1958, 214—215, in Zgodovina slovenskega naroda I², 1964, 267—269, 323—325.

nonije, kar nakazujeta P. Korošec in Fr. Ramovš) more pojasniti tudi podatke zgodovinskih virov o propadanju antičnih škofij v poznejših slovanskih predelih.

Videli smo že, da pisani viri ne poročajo neposredno o napredovanju Slovanov v starokarantanski prostor. Leta 568 so odšli Langobardi iz Panonije, leta 593/95 srečamo alpske Slované že v bojih zoper Bavarce v zahodni Karantaniji, okrog leta 600 skušajo pa prodreti že skozi »istrski prehod« (tj. skozi Vipavsko dolino) v Italijo.²³ Med tema dvema skrajnima časovnima mejama so zasedli Slovani svojo novo domovino v Vzhodnih Alpah in zgornjem Posavju. Če upoštevamo tudi podatke o obstoju in propadu antičnih škofij v teh predelih, o arheoloških najdbah in o napredovanju Obrov, ki stoje v ozadju pglavitnega slovanskega prodora v Vzhodne Alpe, pa je vendarle mogoče opredeliti čas, tempo in smeri tega napredovanja nekoliko podrobneje.

Skoraj dve polni desetletji po odhodu Langobardov v Italijo so vzdrževali Obri z njimi dobre prijateljske odnose. Pglavitna obrska pozornost je bila v tem času namerjena brez dvoma proti Bizancu, kjer so mogli pričakovati mnogo bogatejši plen; obrsko težišče je v vsem tem času ostalo — kolikor vemo — v jugovzhodnih predelih ob srednji Donavi. Tista ovira, ki jo želijo pred vsem odstraniti s poti svojih prodorov proti jugu, je bil očitno poleg Singiduna zlasti Sirmium. Leta 579 se začenja — hkrati z začetkom tri leta trajajočega obleganja Sirmija, ki se je 582 končalo s padcem mesta v obrske roke — prvo obdobje končnega velikega slovanskega osvajanja vzhodnih in centralnih delov Balkanskega polotoka; leta 584 so prevzeli Obri za deset let osvajanje v celoti pod svoje vodstvo in dosegli 593 že prvi pravi zlom bizantinske obrambe, ki sta ga cesarja Mavrikij in Foka mogla glede njegovih posledic sicer nekoliko zavlačevati, nista pa mogla več obrniti položaja v bizantinsko korist.²⁴

Vsekakor do padca Sirmija, morda pa tudi do srede 80. let 6. stoletja (tj. do glavnega obrskega prodora do Grčije in mimo Korinta na Peloponez, s katerim je zvezan tudi prvi veliki napad na Solun leta 586),²⁵ je pomenilo slovansko prodiranje v Alpe le postransko akcijo, omejeno po vsej verjetnosti na ozemlje, ki Langobardov ni zanimalo. Vsekakor iz tega časa ni še nobenih sporočil niti o spopadih med Obri in Langobardi niti o sklepanju miru med obojimi, kar se pojavlja šele v zadnjem desetletju 6. stoletja. Tudi sicer iz tega časa ne poznamo še nobenih obrskih prodorov proti zahodu; začenjajo se šele neposredno pred letom 600. V to razdobje more spadati v Vzhodnih Alpah predvsem postopno napredovanje severnega kolonizacijskega toka proti jugu — bodisi znotraj Alp ob zgornji in srednji Muri proti jugu, bodisi v obliki umikanja panonskega toka pred neprijetnimi obrskimi sosedi proti za-

²³ Pauli Diaconi HL IV 7 in 10; Gradivo I, št. 112, 116 in 131; o datiranju gl. M. Kos, K poročilu Pavla Diakona o Slovencih, ČZN 26, 1931, 207—209.

²⁴ B. Grafenauer, ZČ 4, 1950, 49—74, 82—90.

²⁵ Miracula s. Demetrii Lib. I, XIII, Grčki izvori za búlgarskata istorija III, Sofija 1960, 113—118; B. Grafenauer, Kronološka vprašanja selitve Južnih Slovanov ob podatkih spisa Miracula s. Demetrii, Zbornik Filozofske fakultete II, Ljubljana 1955, 23—39 (in tam navedena literatura).

hodu. Vsekakor bi namreč severni tok med sorazmerno hitrim končnim obrsko-slovanskim kolonizacijskem valom sicer težko mogel prodreti tako globoko na jug, kakor ga kažejo njegovi jezikovni in toponomastični sledovi.

Hauptmann in Jože Rus odlagata odločilni preobrat v intenzivnosti obrsko-slovanskih razmerij do teh krajev vse do okrog 590.²⁶ Podrobnejši podatki, ki jih delno še nista poznala, pa vendar kažejo, da spada prelomnica v leta po padcu Sirmija, najverjetneje v sredo 80. let 6. stoletja. Od tega razdobja naprej se obrsko-slovanska akcija proti zahodu očitno ne umika več niti pred za Langobarde zanimivim ozemljem niti pred prvimi odprtimi spopadi z Langobardi; s takim preusmerjanjem pa se sklada tudi tako prenos obrskega težišča na zahod v Panonijo in na sever v področje ob donavskem hodniku proti zahodu kakor tudi začetek velikih vdorov na zahod (najprej proti Frankom, pozneje tudi proti Langobardom).

Poglejmo podatke o škofijah! Iz leta 579 izvira zapisnik sinode v Gradežu — v tekstnem delu falzifikat, toda s točnimi podpisi, prevzetimi po avtentičnem dokumentu.²⁷ J. Friedrich je pred 50 leti predložil datiranje 572—577, ki ga je prevzel tudi J. Šašel (podobno K. Reindel).²⁸ Kakor pa so prevzeti po nekem avtentičnem zapisniku podpisi, je verjetno tudi za datum, zlasti ker sta oba njegova elementa (indikcija in leta Tiberijeve vlade kot *caesarja*) soglasna, štetje Tiberijevih let na ta način pa v času nastanka falzifikata (okr. 731) ni bilo več v navadi; zato ni zadovoljivega vzroka za odbijanje datuma in iskanje novega po prefalzificirani vsebini (R. Egger spaja obe mnenji z domnevanjem dveh sinod, prve 574—578, druge 579).²⁹ Med dvajsetimi škofi, podpisanimi za patriarhom, so tudi imena: »*Leonianus episcopus s. ecclesiae Tiborniensis ... Joannes episcopus s. ecclesiae Celejanae ... Patricius episcopus s. ecclesiae Emonensis, ... Aaron episcopus s. ecclesiae Avoriciensis, ... Vigilus episcopus s. ecclesiae Scaravensis (Scaravaciensis)*«. Potemtakem so bile zastopane škofije v Teurniji, Celeji, Emoni in Aguntu; škofa Vigilija je postavljala R. Egger svojčas³⁰ kot »karavanškega« škofa v Juenno (kar je vsekakor neverjetno že zaradi znatno zahodnejšega lociranja imena »Karuanakas« pri Ptolomeju, medtem ko je ime Karavanke dobilo

²⁶ Lj. Hauptmann, n. n. m. 161, 167; J. Rus, Johannes — zadnji škof panonske, a prvi istrske Emone, GMS 20, 1939, 166.

²⁷ Gradivo I, št. 85; P. F. Kehr, Regesta pontificum Romanorum, Italia pontificia VII/2, n. 3 (Berolini 1923); J. Friedrich, Die ecclesia Augustana in dem Schreiben der istrischen Bischöfe an den Kaiser Mauritius vom J. 591 und die Synode von Gradus zwischen 572—577, Sitzungsberichte der philol.-philolog. und hist. Klasse der bayr. Akademie, München 1906, 341 ss.

²⁸ J. Šašel, Pauly's Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft, Suppl. XI, Stuttgart 1968 (geslo Emona), 547, 576; podobno K. Reindel, Die Bistumsorganisation im Alpen-Donau-Raum in der Spätantike und im Frühmittelalter, MIÖG 72, 1964, 289 ss.

²⁹ M. Kos, ČZN 26, 1931, 203; R. Egger, Römische Antike und frühes Christentum II, Klagenfurt 1963, 73 ss.; Fr. Hutter, Tirolischer Urkundenbuch, 2. Abt. 1, 1965, št. 2, in Säben, Mittelpunkt christlicher Frühzeit in den Alpen, Jb. des Südtiroler Kulturinst. 1, 1961, 244—267.

³⁰ R. Egger, Kirchenbauten im südlichen Norikum, 1916, 138.

mesto v geografiji sploh šele od začetka 19. stoletja naprej); danes³¹ predlaga razlago, po kateri naj bi šlo za naslednika škofa v Virunumu z naslovom po Carantana-Krnski grad (Scaravensis po nerazumljivem Carantanensis), vendar je tudi podlaga za to tolmačenje nevzdržna in ga sploh ni mogoče dokazati: za vse druge škofije (z edino izjemo säbenske, kjer je uradno uporabljeno ime pokrajine) se uporablja za označbo kraj, v katerem je sedež škofije, še leta 591 pa je bilo v Aquileii znano pravilno ime sedeža škofije v Virunumu.³² Izmed škofov s kasnejšega slovenskega ozemlja manjkata potemtakem dva: iz Poetovia³³ in iz Virunuma. V okviru tako popolnega predstavništva sufraganov to vsekakor preseneča (če bi sprejeli Eggerjevo predpostavko o dveh sinodah, le še toliko bolj, ker bi oba škofa manjkala kar dvakrat zapored). Vsekakor je opravičen sum, da sta ti dve škofiji že propadli, čeprav tega ni mogoče povsem striktno dokazati. Kos, ki je tedaj (1931) izhajal še s stališča, da je treba pri naseljevanju Slovanov v Alpah računati le z eno smerjo naseljevanja (razen ob Donavi na severu), je spričo tega predpostavljal, da sta morali propasti že tudi škofiji v Celeji in Emoni, »da emonski in celejski škof leta 579 nista več bivala pri svojih škofijskih sedežih, marveč kot begunca pred prodirajočimi Obri in Slovni v Jadranskem Primorju.«³⁴ Kolikor bi bilo prodiranje ob Savi in Dravi proti zahodu res edina smer slovenskega naseljevanja, bi bil tak sklep v resnici nujen. Kolonizacijska zveza med zgornjo Muro in Koroško prek Neumarkta pa dopušča razlago tega položaja tudi s širjenjem severnega kolonizacijskega toka skozi Alpe proti jugu. Ker z druge strani v dokumentu ni nobene razlike med načinom omembe emonskega in celejskega škofa na eni in vseh drugih škofov — ki so gotovo sedeli še v svojih škofijah — na drugi strani, je treba pač v tem času predpostavljati, da obe ti dve škofiji (in enako tudi obe mesti) v tem času še stojita in živita.

Povsem drugačno je stanje, na katerega naletimo deset let pozneje. V opisu dogodkov med leti 587 do 590 v zvezi z istrskimi spori okrog herezije »treh poglavij« se omenjata kot patrijarhova pripadnika tudi škofa »Patricius« in »Johannes« brez označbe kakšne škofije ali pokrajine.³⁵ Ker ne spadata med nekdanje istrske škofove, gre vsekakor za škofa iz Emone in Celeje. Dva momenta kažeta, da označba škofije ne manjka le slučajno, marveč da sta v tem času prebivala že kot begunca ali v Istri ali v okolici patriarha. Na eni strani manjka podatek o škofiji razen pri teh dveh škofih in pri dveh škofih iz Istre, za katera pa je prav tu povedano, da sta bila v resnici pregnana po cerkveni skupnosti svojih mest, le še pri enem škofu, pri Clarissimu iz Concordije. Z druge strani — in ta je še pomembnejša — sta bila poleg istrskih ta dva edina škofa,

³¹ R. Egger, *Römische Antike und frühes Christentum* II, 1963, 78 ss, 83.

³² *Gradivo* I, št. 102.

³³ R. Egger, *Civitas Noricum* (op. 10) in J. Klemenc, *Ptujski grad v kasni antiki*, Ljubljana 1950, 71 in 118, sodita, da je Ptuj že od konca 5. stoletja živel še kot naselbina in vojaško oporišče Ostrogotov, ne pa več kot civitas (potemtakem naj bi škofija že tedaj propadla); navadno povezuje zgodovino-pisje propad škofije v Poetoviu vendarle šele s prihodom Slovanov — seveda pa je striktno dokazati nemogoče bodisi to, bodisi prvo hipotezo.

³⁴ M. Kos, *ČZN* 26, 1931, 203, 206.

³⁵ *Pauli Diaconi HL III* 26; *Gradivo* I, št. 96 in 100.

ki sta zagovarjala omenjeno »istrsko« herezijo. Jože Rus sicer verjame, da bi oba škofa sedela še v tem času v svojih škofijah,³⁶ prav tako sodi Jaro Šašel³⁷ z brez dvoma napačno argumentacijo, da bi morali v tem primeru gledati kot na begunce tudi na škofo iz Teurnije, Agunta in Recije Secundae, pri katerih pa vendar ne drži niti prva niti druga navedena značilnost izjemnega obnašanja Patricija in Johannaesa. Rus poleg tega predpostavlja, da je seznam škofov pri Pavlu Diakonu³⁸ seznam udeležencev na sinodi v Maranu (589/90). Toda sinoda se imenuje kot »*sinodus decem episcoporum in Mariano*«, medtem ko je pri Pavlu Diakonu navedenih 17 škofov (brez upoštevanja prisotnega patriarha Severa). Očitno gre torej za drug sestanek v zvezi s sporom okrog herezije, prejkone starejši, iz časa pred zaporom patriarha Severa v Ravenni (torej najpozneje iz leta 587 ali 588). Že tedaj sta potemtakem propadli škofiji v Celeji in Emoni, vsekakor v zvezi z napredovanjem Slovanov v njihov prostor. Za obe mesti priča arheologija, da sta bili na koncu sežgani.³⁹

Končno srečamo v prošnji škofov pokrajini Venecije in Recije na bizantinskega cesarja Mavrikija (591),⁴⁰ naj bi počakal s končno odločitvijo glede herezije »treh poglavij«, omenjene škofije v Virunumu (Breonensis), Teurniji (Tiburniensis) in Aguntu (Augustana) »kot nekaj, kar je nekdanje obstajalo, glede sedanosti treh škofij pa nas pušča vir popolnoma v nejasnosti«;⁴¹ nekateri⁴² sodijo sicer, da so te škofije tedaj še stale, vendar tekst za takšno trditev ne daje nikakega oporišča: glasi se »*quod ante annos (sc. 540—561!) iam fieri coeperat, et in tribus ecclesiis nostri concilii id est Beconensi (Breonensi), Tiburniensi et Augustana Galliarum episcopi constituerant sacerdotes*«. Niti tokrat niti pozneje ni omenjen še kak škof katerekoli teh škofij. Okrog 590 so tudi te škofije že propadle, tudi ta mesta prekriva na vrhu plast pepela.⁴³

Propadanje škofij kaže potemtakem tole podobo: pred 579 sta propadli škofiji v Virunumu in Poetoviu, pred 588 v Celeji in Emoni, pred 591 v Teurniji in Aguntu. Potemtakem je torej treba postaviti začetek novega slovanskega vala v Vzhodne Alpe, močnejšega od severnega toka in usmerjenega od vzhoda proti zahodu ob rekah navzgor, v sredo 80-ih let 6. stoletja, najkasneje v leti 587/588. V zvezi s tem valom je tudi propad romansko-langobardske nasebine v Kranju (580/590). O bojih z Langobardi priča tudi propad Meclariae (Meglarje) v spodnji Ziljski dolini, datiran po ostankih langobardske »vojaške blagajne« v razrušenem kastelu v čas po letu 584/85, odkar izvira najmlajši novec.⁴⁴ Bavarci, ki prihajajo ob Dravi navzdol, nalete na Slované 593 nekje v področju Agunta ali Teurnije, po treh desetletjih medsebojnega bojevanja pa se

³⁶ J. Rus, GMS 20, 1939, 160—166.

³⁷ J. Šašel (gl. op. 28) 577.

³⁸ Pauli Diaconi HL III 26; M. Kos, ČZN 26, 1931, 203 ss.

³⁹ J. Klemenc, Zgodovina Ljubljane I, Ljubljana 1955, 333, in Celeia v antiki, Celjski zbornik 1961, 436, 455.

⁴⁰ Gradivo I, št. 102.

⁴¹ M. Kos, ČZN 26, 1931, 206.

⁴² R. Egger, Römische Antike und frühes Christentum II, 78 ss; J. Šašel, n. n. m. 576 ss.

⁴³ R. Egger, Frühchristliche Kirchenbauten, 47 (Teurnia), 69 (Aguntum).

⁴⁴ F. Stefan, Numismat. Zeitschr. NF 31, 1937, 45, Tab. IX.

je ustalila meja slovanskega ozemlja zahodno od Agunta, »*ad terminos Sclauorum, id est ad riuolum montis Anrasi*« (= Christenbach pri Anrasu).⁴⁵ Že med dogodki leta 592 poroča Pavel Diakon o prvem miru med Langobardi in Obri (*Hoc etiam tempore Agilulfus rex cum Avaris pacem fecit*).⁴⁶ Ta dogodek sam na sebi priča o nekih bojih pred tem (Kranj, Meclaria), v zvezi s poznejšim pogostnejšim ponavljanjem (597, 602) pa priča tudi o precejšnjem zblizanju ozemlja pod langobardsko oziroma obrsko oblastjo.

Tako moremo povzeti: Slovani so okrog 550 — prihajajoč s severa ali severovzhoda — poselili ozemlje ob Donavi med Trauno in Dunajsko kotlino, do okrog 580 pa Panonijo, dolino Mure in vzhodno Koroško; vzhodni val obrskih Slovanov pa je prekril do okrog 587/88 Celjsko kotlino, Ljubljansko kotlino, Rož in Ziljsko dolino, pred 591 gornjo dolino Drave in je dosegel pred 600 Sočo vsaj v področju Vipavske doline. Okrog 625/31 se imenuje gornja dolina Bele in dolina Ziljice (*regio Zellia ... usque ad locum qui Meclaria dicitur*) »*regio Sclavorum*«,⁴⁷ medtem ko so naselili Slovani poznejše slovensko področje na zahodnem bregu srednje Soče (Goriška Brda, Beneška Slovenija) šele v zvezi z novimi boji zoper Furlane leta 705,⁴⁸ v katerih so okrog 720 skušali brez uspeha zavzeti tudi Furlansko ravnino.⁴⁹

Posebno mesto v slovanski kolonizaciji ima Istra.⁵⁰ Kolonizacijski val, ki prihaja vanjo že pred letom 600 s slovanskimi in obrskimi vpadi, je zajel le severni del Istre (do doline notranjske Reke), na samem polotoku pa je segel le v notranjosti (ob tržaški cesti proti jugu) do okoliša Buzeta, medtem ko je nekaj malega poznejši val z vzhoda segal nekako do Raše. Potem pa se začenja novo obdobje slovanske kolonizacije šele konec 8. stoletja in odtlej se do 17. stoletja na precej zamotane načine prepletata tod slovenska in hrvaška, pa tudi črnogorska kolonizacija s starejšim staroselskim prebivalstvom. Ne da bi skušal tod prikazati vsaj začetke teh raznovrstnih procesov, ko prihajajo Slovani na istrski polotok že pred frankovsko dobo deloma kot napadalci, deloma pa kot bizantinski najemniki v obrambo polotoka, želim podčrtati, da je prav Istra tisto področje, kjer je bilo sožitje med Slovani in staroselci gotovo najintenzivnejše, saj traja v bistvu od zgodnjega srednjega veka prav do našega časa. To je torej že po historičnem razvoju vsekakor klasično in največ obetajoče področje za proučevanje kontinuitete v vseh pogledih.

⁴⁵ Gradivo I, št. 239, k temu razlago pri M. Kos, Geografski vestnik 8, 1932, 135 ss.

⁴⁶ Pauli Diaconi HL IV 4.

⁴⁷ Pauli Diaconi HL IV 38; Gradivo I, št. 146; za lokalizacijo in datiranje gl. M. Kos, ČZN 26, 1931, 213.

⁴⁸ Pauli Diaconi HL VI 24; Gradivo I, št. 195.

⁴⁹ Pauli Diaconi HL VI 45; Gradivo I, št. 199; k obema mestoma gl. M. Kos, Razprave ZDHV 5/6, 1930, 352—354, 359 sl., 370—373.

⁵⁰ M. Kos, Razprave SAZU, razr. za zgodov. in družb. vede 1, 1950; ti rezultati so vzporejeni z novimi arheološkimi najdbami Br. Marušiča v moji razpravi Proces doseljavanja Slovena na zapadni Balkan i u Istočne Alpe, ki je izšla v delih balkanološkega inštituta Akademije znanosti in umetnosti BiH. Posebna izdaja XII, 1969, 29—55.

Vprašanja same kontinuitete v perspektivi kolonizacijske zgodovine se morem dotakniti le z opozorilom na nekaj vprašanj (podrobneje sem vse vprašanje obravnaval v razpravi *Die Kontinuitätsfragen in der Geschichte des altkarantanischen Raumes*, v zborniku *Alpes Orientales V*).⁵¹

Najprej dve metodični opombi in omejitvi. Ugotavljanje kontinuitete raste vedno iz medsebojnega primerjanja dveh različnih zgodovinskih situacij; vsako primerjanje pa predpostavlja, da obe situaciji v resnici poznamo. Že v tem pogledu moramo žal priznati, da nam je (tudi zaradi specifičnega razvoja in interesov nekdanje arheologije predvsem za tisto, kar je bilo lepega in pomembnega v okviru najvišjega vzpona antične provincialne civilizacije) pozna antika mnogo slabše znana kakor visoka in da komaj slutimo in domnevamo, kako globoke spremembe so prinesle več stoletij trajajoče plenitve germanskih plemen in Hunov v naših krajih, zlasti v notranjosti, v primorju pa je razkroj tekel nekaj manj ostro. To naše neznanje je prva bistvena rezerva, ki se je moramo zavedati pri vsakem razpravljanju o kontinuiteti.

Druga rezerva, na katero moram opozoriti, se nanaša na po mojem mnenju premajhno preciznost pri obravnavanju teh vprašanj glede na materialno kulturo. Identičnost oblik dokazuje sicer stike, ne opredeljuje pa še njihove narave. Do takšnih pojavov je moglo priti na različne načine — ne samo po vplivu substrata (staroselcev na priseljence), marveč tudi adstrata (sosedov), pa tudi trgovine na večje razdalje. Posebej pri majhnih predmetih imamo itak opravka le s predmeti, ki so nam jih izbrale šege nekdanjih dni in ki zaradi teh šeg niso nehali svojega življenja na »normalni« *način, tj. s predelavo v predmete, ki jih je uvajala nova moda. Hans Jürgens Eggers v svoji Einführung in die Vorgeschichte po pravici opozarja na te pridržke in navaja kot primer rimske predmete na področju zahodne in vzhodne Prusije, po katerih je mogoče razlikovati različne kulturne skupine — seveda ne zaradi različnega stika z Rimom, pač pa zaradi različne veljave različnih predmetov v šegah prebivalstva v različnih predelih. Šele identičnost v načinu izdelovanja, v tehničnem postopku starega in novega prebivalstva je tisto, kar bi moglo reševati ta vprašanja na bolj določen način. Prav vprašanja te vrste pa so puščala pri nas arheološka in etnografska preiskovanja — ki vzporejajo predvsem oblike same na sebi — žal vse preveč ob strani.*

Naj preidem k sami problematiki:

1. Zgodovina kolonizacije je ugotovila v starokarantanskem prostoru po podrobnem preiskovanju prof. Kosa med antiko in zgodnjim srednjim vekom kontinuiteto glede obsega naselitvenega prostora, o kateri ni niti najmanj mogoče dvomiti. Slovani so se naselili v predelih, ki so bili že ob njihovem prihodu pripravljene za poljedelsko življenje, niso se pa spuščali v trebljenje pravih gozdov. Najstarejši sloj slovanskih naselbin, kot ga nam kažeta toponomastika in arheološke najdbe, se do cela sklada s prostorom, ki ga pokrivajo že najdbe halštatske dobe. Struktura naseljenega prostora se sicer bistveno razlikuje od antične

⁵¹ V razpravi so tudi obsežni bibliografski podatki, ki jih spričo tega tu ne ponavljam (SAZU, Dela 24, 1969, 55—85).

Politični razvoj v Vzhodnih Alpah v pozni antiki. 1. Meje rimskih provinc. 2. Severna meja ostrogotske države do l. 535. 3. Italski limes po Jantschevi hipotezi. 4. Gotski, bizantinski in langobardski limes. 5. Italski limes v 5. stoletju. 6. Področje langobardske države od 546 do 568. 7. Ozemlje, ki je bilo sredi 6. stoletja pod Franki. 8. Langobardska najdišča. 9. Letnice označujejo približen čas množične slovanske naselitve

Spätantike politische Entwicklung im Ostalpenraum. 1. Grenzen der römischen Provinzen. 2. Nordgrenze des ostgotischen Reiches bis zum J. 535. 3. »Limes Italicus« nach Jantsch. 4. Gotischer, byzantinischer und langobardischer Limes. 5. Italischer Limes im 5. Jhd. 6. Territorium des langobardischen Reiches 546—568. 7. Fränkisches Gebiet, Mitte des 6. Jhdts. 8. Langobardische Fundorte. 9. Jahreszahl veranschaulicht den approximativen Zeitpunkt der massiven slawischen Landnahme

strukture — saj so propadla razen v Primorju vsa antična mesta — toda njegov obseg se je začel širiti prek starega obsega šele s srednjeveško kolonizacijo od 10. stoletja naprej.

Širino fizičnega srečanja Slovanov s staroselci po ustalitvi slovenske priselitve moremo presojati le po toponimih, brez dvoma torej nepopolno. Razlike med posameznimi predeli v tem pogledu so zelo velike. Saj gredo od pokrajin, v katerih ni sploh nikakršnih sledov (niti pri imenih večjih voda!), kakor smo videli ob Donavi med Melkom in Mödlingom, do predelov s sorazmerno močnimi sledovi v Posočju, na zahodnem Koroškem ali še celo v Istri. Vprašanje se torej postavlja po svoje od predela do predela. V velikih črtah je vendarle mogoče razdeliti v tem pogledu starokarantanski prostor v dva dela, medtem ko se tretji začneja takoj ob njegovih zahodnih mejah. V notranjosti je izginila velika večina starih toponimov, vendar pa v posameznih okoliših obstajajo sledovi starega prebivalstva (npr. okolica Celja, okolica Ptuja, Podjuna itd.). Na zahodu (v Posočju, Ziljski dolini, dolini Drave od Beljaka navzgor) postajajo romanski sledovi v toponomastiki vse gostejši, stik z Romani pa traja zlasti v predelih hribovskega planšarstva po filoloških analizah še globoko v srednji vek. Onstran zahodne meje starokarantanskega prostora pa je vendarle po ugotovitvah romanistov romanski jezik pod vplivom beguncev iz Vzhodnih Alp (značilno je, da se na Bavarce celo za nekaj časa prenese ime Norici), romanska naselja pa so tako močna, da so Retoromani preživelii propad Romanov v Vzhodnih Alpah vse do našega časa. Podobno podobo dajejo vodna imena, edina vrsta imen na Slovenskem, ki je doslej sistematično preiskana. Tudi v tem pogledu je dediščina v notranjosti bistveno ožja kakor v Primorju in sploh na zahodu. Le velike reke imajo skoraj vse in povsod imena, ki so prevzeta iz antike. Koliko tega je propadlo (in s tem vendarle precejšnjo ostrino v prelomu, vsaj kolikor smemo presojati po tem — gotovo le delnem — viru), kažejo številke: le 6 % vodnih imen izvira od staroselcev (88 od 1436; razmerje bi se za podedovana še poslabšalo, če bi upoštevali tudi število, kolikokrat posamezno ime nastopa na terenu, ker so slovenska predstavljena po večkrat v veliko večjem številu primerov).

Glede vsakdanjega življenja je bilo mogoče doslej ugotoviti močnejšo dediščino predvsem v dveh pogledih — v vplivu staroselcev na planinsko pašništvo ter v njihovem vplivu na uvajanje krščanstva pri Slovanih v frankovski dobi (morda tudi v nekaterih elementih ljudske pesmi in podobnem). Nasprotno pa obstoji v družbenem življenju po vsem videzu popoln prelom, zdi pa se, da prevladuje prelom tudi v poljedelstvu. Ves mehanizem tega načina prevzemanja dediščine postavlja še veliko vprašanj, na katera je danes še nemogoče odgovarjati, prav zato, ker je bilo raziskovanje doslej usmerjeno predvsem v posameznosti, premalo pa v značilnosti zgodovinskega mehanizma, ki ga one izražajo.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Ansiedlung der Slawen in den Ostalpen und die Kontinuitätsfragen

Für den behandelten Problemkreis gibt es keine unmittelbaren zeitgenössischen Quellennachrichten. Durch die Sinodalakten des Patriarchats Aquileia kann aber doch der fortschreitende Untergang der spätantiken Kirchenorganisation — als Folge des Vordringens der Slawen — verfolgt werden, dazu aber bezeugen die Nachrichten verschiedener Herkunft (bes. Papst Gregor der Grosse und Paulus Diaconus) über die ersten Kämpfe der Slawen am westlichen Rand ihres Gebietes das Ende des 6. Jahrhunderts (um 590) als die Schlusszeit der bedeutendsten slawischen Siedlungswelle, welche im Grunde genommen ihren ganzen frühmittelalterlichen Siedlungsraum bedeckte. Dieser äussere Rahmen wurde in letzten 50 Jahren durch das Studium der Toponomastik, der slowenischen Sprachgeschichte und durch die archäologischen Forschungen in mancher Hinsicht präzisiert und ausgefüllt.

Nach diesen Forschungen verlief die Ansiedlung der Slawen in den Ostalpen in folgenden Wellen: Ins nördliche Mitteldonaugiebt sind die Slawen jedenfalls schon vor der Mitte des 6. Jahrhunderts eingedrungen. Um 550 ist die erste slawische Siedlungswelle aus dem Norden in das Donauebiet zwischen dem Wienerbecken und der Traun zu datieren; sie breitete sich bis um 580 nach und nach über Pannonien, Murtal und Ostkärnten. Die stärkere spätere slawische Siedlungswelle aus dem Osten, die mit den Awaren verbunden war, setzte jedenfalls nach 582 ein und erreichte bis um 587/88 den Bereich von Celeia und Emona, Rosental und Gailtal, vor 591 den oberen Drautal und wenigstens vor 600 Sočatal im Bereich von Vipava. Um 625/31 wurden die Täler von Bela und Ziljica »regio Slavorum« genannt, das Gebiet im Westen von Soča (Goriška Brda, Beneška Slovenija) wurden aber slawisch erst infolge neuer Kämpfe mit den Langobarden im Friaul im Anfang des 8. Jahrhunderts (zwischen 705 und 720). Im Istrien bedeckte die slawische Siedlungswelle um 600 den nördlichen Teil der Provinz bis zur innerkrainerischen Reka, auf der eigentlichen Halbinsel aber längst der Strasse aus Tergeste bis zur Umgebung von Buzet.

Istrien, wo seit jener Zeit Slawen neben den Romanen leben, stellt deswegen den Raum der stärksten Kontinuität vor. Sonst aber zeigt sich näheres Anknüpfen an die vorlawischen Formen namentlich im Umfange des eigentlichen Siedlungsraumes, jedoch nach dem Zeugnis der übernommenen Ortsnamen in verschiedenen Gegenden mit sehr verschiedenem Umfang der romanischen Reste unter den Slawen. Im allgemeinen lassen sich in dieser Hinsicht drei verschiedene Räume unterscheiden. Im Osten sind die alten Ortsnamen grösstenteils verfallen und sind stärkere Spuren der alten Bevölkerung nur ausnahmsweise festzustellen (z. B. um Celje, Ptuj, in Podjuna usw.). Nach dem Westen werden diese Spuren wesentlich dichter und die Begegnung mit den Romanen dauert im Gebiet der alpinen Almweidewirtschaft sehr tief in das Mittelalter fort. Jenseits der slawischen Siedlungsgrenze aber überleben einige romanische Gruppen, deren Sprachentwicklung unter dem Einfluss der Flüchtlinge aus den Ostalpen steht, die Zeit dieser grossen Umwälzung, teilweise bis heute.

Bezüglich des Alltagslebens sind bisher kräftigere romanische Einflüsse namentlich in zweierlei Hinsicht festgestellt worden, und zwar in der Almwirtschaft und bei den Anfängen der Christianisierung. Andererseits ist aber augenscheinlich in den Gesellschaftsformen zum vollständigen Umbruch gekommen und ebenso überwiegt er in der Landwirtschaft, abgesehen von den spärlichen oder regional bedingten Überresten des Alten. Der ganze Mechanismus dieser Übernahme bzw. Ablehnung des Alten ist noch eine ungelöste Frage, da die bisherige Forschung mehr ins Einzelne und weniger in die Eigenschaften des breiteren geschichtlichen Mechanismus gerichtet war.